

активності. Тому, надалі ми плануємо у своєму дослідженні визначати, за яких саме умов формування пізнавальної активності старшокласників буде проходити ефективно, в процесі діалогічного навчання.

Література

1. Буюва Л.П. Социальная среда и сознание личности.- М.,1986.
2. Вилькеев Д.В. Познавательная деятельность учащихся при проблемном характере обучения основам наук в школе.- Казань, 1967.
3. В.А.Крутецкий Психология обучения и воспитания школьников.- М., 1976.
4. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте.- М.: Просвещение, 1983.
5. Т.И.Шамова Активизация познавательной деятельности учащихся общеобразовательных школ. Обзорная информация Вып.8 М., 1976.
6. Г.И.Щукина Активизация познавательной деятельности учащихся.- М., 1979.

О.А. Павлик

МОТИВАЦІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНОГО МОВЛЕННЯ

В статье рассматриваются особенности мотивации в процессе развития письменной речи учащихся в условиях обучения украинскому языку как второму (близкородственному)

The article is focuses on the specific of the motive in the development of written speech of pupils at lessons on Ukrainian language learning gas a second one.

Кожна свідома дія людини зумовлена мотивами. Мотиви визначають активність особистості, її потреби, інтереси. Мотивація обов'язкова для будь-якого виду діяльності людини. Мотиви можуть бути найрізноманітнішими і стосуватись практично всіх сфер людського життя: фізичної, фізіологічної, інтелектуальної, духовної. Ефективність навчально-виховного процесу також значною мірою залежить від мотивів. Ось чому останнім часом помітно зросла увага до цього питання.

Особливий інтерес у дослідників викликають проблеми

навчальної мотивації учнів (Т.Д. Дубовицька, О.Нечасва, В.К.Буряк, І.Осипова, О.Я.Савченко, І.І.Варганова, Є.Б.Гончарова, І.О.Зимня, О.Малихіна, М.М.Фіцула, Н.П.Волкова), мотивації професійного розвитку (В.Лукіна, О.Маркіна), з'ясування статусу мотиву й мотивації в структурі психічної діяльності особистості (Г.Балл, Н.Ліфарєва, М.Арґайл), висвітлення мотивації з позицій діяльнісного підходу (О.Є.Насіновська), дослідження мотивів поведінки (Р.Немов). Увагу вчених привертають і питання мотивації, пов'язані з мовленнєвою діяльністю (Л.С. Виготський, О.О.Леонт'єв, М.Р.Львов, Ф.С.Бацевич, В.Я.Ляудис, І.П.Негуре). Фрагментарно в науковій літературі висвітлено також питання мотиваційного забезпечення процесу навчання другої мови (С.В.Гапонова, О.Н.Хорошковська, В.А.Трунова, О.С.Пелішенко). Однак до цього часу не була предметом спеціального дослідження проблема мотивації засвоєння близькоспорідненого мовлення. Це питання і стане об'єктом даного дослідження. Мета статті — визначити природу мотиву, з'ясувати специфіку мотивації під час розвитку писемного мовлення учнів на уроках української мови у школах з російською мовою навчання.

Як свідчить аналіз наукових джерел, в сучасній психолого-педагогічній науці спостерігається плюральність у визначенні поняття “мотив”. У психології “мотив” (від лат. *movere* — приводити у рух, штовхати) визначають як “спонукання до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта; предметно-направлену активність певної сили; усвідомлену причину, що лежить в основі вибору дій та вчинків особистості; сукупність умов, що стимулюють, спрямовують дії та вчинки, зумовлюють прагнення людини до даної, а не до будь-якої іншої мети” [1,56]. Г.Балл, даючи оцінку різним визначенням цього поняття, зазначає, що мотив - це “відносно стійка інтенціональна (тобто предметно віднесена, хоч не завжди усвідомлена) психічна причина дій; існуюча в психіці індивіда інцентивна цільова модель певного предмета, який певним чином виділений цим індивідом у світі і при цьому володіє для нього стійкою суб'єктивною цінністю” [1,59-62]. Отже, за визначенням психологів, мотив— це спонукання до дії,

усвідомлені причини, що лежать в основі вибору вчинків особистості.

У дидактиці мотив (від франц. *motif* — спонукальна причина, привід до якої-небудь дії) — “форма прояву потреби людини, спонукання до діяльності, відповідь на те, заради чого вона відбувається”, а мотивація — “спонукання (стимули), що включають активність індивіда і визначають його спрямованість” [7,148]. Таким чином, мотив — причина, поштовх до початку певної діяльності, у тому числі й мовленнєвої.

Перша ланка породження мовлення — це його мотивація. За вченням Л.С.Виготського, мовленнєвий процес відбувається в послідовності “від мотиву, який породжує певну думку, до оформлення самої думки, до опосередкування її у внутрішньому слові, потім — у значеннях зовнішніх слів і, нарешті, у словах” [3, 375]. Саме через це важливе місце в структурі як рідної, так і близькоспорідненої писемної мовленнєвої діяльності школярів належить мотиву.

Дослідження показало, що писемна форма-монолог має такі характеристики, як “свідомість, навмисність, довільність, абстрактність від ситуації, вмотивованість. Умова відсутності конкретного співрозмовника вимагає абстракції від ситуації писемного мовлення та потреби в додатковій мотивації. Можливість підготовленості писемного висловлювання зумовлює навмисність та свідомість процесу писемного мовлення, його довільність, що виражається в необхідності аналітичного розчленування логіко-лінгвістичних складових. Використання ж засобів другої мови ще більше підвищує ступінь усвідомленості.

У процесі мотивації велике значення мають емоції, адже мотив мовлення (“заради чого я говорю” — Л.С.Виготський.) виникає у школярів переважно за наявності сильних емоцій, яскравих вражень. Це пов’язано з тим, що початок засвоєння учнями писемного мовлення припадає на період, коли в дітей відсутня потреба в ньому, коли письмо перебуває в зоні найближчого, а не актуального розвитку. Недостатність мотивації може негативно позначитися на якості створюваних писемних висловлювань. Тому в процесі розвитку писемної

форми мовлення школярів необхідно, на думку Л.С.Виготського, створювати в учнів специфічні для цієї діяльності мотиви, адже “письмо повинно бути усвідомлене дитиною, у неї повинна бути викликана природна потреба, необхідність, воно має бути включене для дитини в життєво необхідне завдання” [3,139]. Особливо це стосується процесу навчання писемного мовлення засобами другої мови, адже за таких умов мотивація допомагає зняти додаткове психічне навантаження, яке виникає внаслідок використання засобів другої мови.

Порівняно з писемним рідним мовленням, писемна форма мовлення засобами другої близькоспорідненої мови вимагає більшої зібраності, зосередженості, вмотивованості. Тому в процесі роботи з дітьми над побудовою зв'язного українського писемного висловлювання у школах з російською мовою навчання особлива увага має приділятися належній мотивації, усвідомленій попередній підготовці висловлювання, акцентуванню уваги на засобах близькоспорідненої мови.

Проблемі мотивації мовлення засобами другої мови присвячено низку досліджень. Так, С.В.Гапонова, розглядаючи характерні риси уроку іноземної мови в основній школі, серед факторів мотиваційного забезпечення процесу навчання другої мови виділяє цікавий навчальний матеріал, “привабливі прийоми роботи” з ним, “усвідомлення учнями власних успіхів” (позитивна оцінка вчителя, застосування доступних завдань, опор), “сприятливий психологічний клімат на уроці” [4,56]. В.А.Трунова стверджує, що в умовах оволодіння українським (як близькоспорідненим) усним мовленням школярами мотивація навчальної діяльності забезпечується “по-перше, цікавістю навчального процесу; по-друге, поясненням мети вивчення теми та її важливості...; по-третє, своєчасним словесним заохоченням за правильно вжите слово, побудовану фразу тощо” [8,22].

О.С.Пелішенко, досліджуючи процес оволодіння іноземним писемним мовленням в контексті комунікативного підходу в середній школі, вважає, що навчання повинно бути максимально наближеним до реальних умов спілкування. Це досягається, за словами дослідника, насамперед, завдяки

наявності в мовця нової, невідомої адресату інформації, його зацікавленості в предметі письма, належної вмотивованості через “ігри чи ситуації реального спілкування ... (написання коротких оповідань, казок, віршів, статей в газету, ведення щоденника)”, завдяки знанням реального адресата висловлювання, достатньому володінню засобами реалізації мовлення і, нарешті, вчасному отриманню результату своєї діяльності як “зміни взаємин між партнерами, учасниками акту комунікації, викликаної продуктом мовленнєвого спілкування” [6,98]. Творчі роботи, як свідчать наукові дослідження, — найбільш ефективний засіб формування писемного мовлення школярів на уроках мови, адже вони активізують навчальний процес, сприяють розвитку мислення та уяви дітей.

Досліджуючи лінгводидактичні особливості засвоєння школярами української мови як другої, О.Н.Хорошковська визначає такі позитивні мотиви, що зумовлюють ефективність навчально-виховного процесу: “застосування ігрових прийомів навчання, пошукових задач, спрямованих на активізацію мислительної діяльності учнів на всіх етапах уроку, а також задоволення від досягнутих результатів” [10,118]. Важливе значення у процесі навчання державної мови науковець відводить усвідомленню школярами соціального значення української мови як державної, необхідності добре знати її, щоб бути повноцінним громадянином України.

Акт будь-якої діяльності, як зазначає більшість науковців, завжди полімотивований, тобто спонукається одночасно декількома мотивами, що поєднані в одне ціле, залежно від ситуації. У ролі мотивів, за словами О.Я.Савченко, можуть виступати потреби, інтереси, емоції та установки. Для розвитку ж мотивації, стверджує науковець, потрібні “стимулююче середовище і цілеспрямований вплив через систему педагогічних прийомів” [7,152]. Тому загальні умови педагогічного стимулювання дидакт радить поєднувати із застосуванням різноманітних методичних прийомів, які прямо працюють на мотиваційний компонент уроку.

Сучасні педагоги (М.М.Фіцула, Н.П. Волкова) розглядають методи, “спрямовані на формування позитивних

мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів навчальною інформацією”. Їх науковці поділяють на дві групи: 1) методи формування пізнавальних інтересів учнів, що викликають позитивні дії та настрій - образність, цікавість, здивування, моральні переживання (метод створення ситуації новизни навчального матеріалу, метод опори на життєвий досвід учнів, метод пізнавальних ігор, метод створення відчуття успіху в навчанні); 2) метод стимулювання обов’язку і відповідальності в навчанні, що передбачає показ учням суспільної та особистої значущості учіння, висунення вимог, дотримання яких означає виконання ними свого обов’язку, привчання їх до виконання вимог, заохочення до сумлінного виконання обов’язків тощо [2,291-294], [9,129-133].

В умовах засвоєння українського писемного мовлення учнями шкіл з російською мовою навчання основними мотиваційними факторами, на нашу думку, є цікавий текстовий матеріал, привабливі прийоми роботи з ним, застосування у навчальному процесі доступних і різноманітних за формою та змістом творчих завдань з елементами новизни й непередбачуваності, що сприяє формуванню внутрішнього інтересу в процесі їх виконання.

Важливим чинником, що спонукає до текстотворення, вважають фахівці, є “використання мовленнєвих ситуацій, які ставлять перед тим, хто вивчає другу мову, комунікативні завдання, розв’язання яких потребує швидкої та правильної орієнтації в умовах комунікації, уміння правильно планувати своє мовлення, тобто вибирати зміст акту спілкування; знайти адекватні засоби для передання цього змісту, забезпечити зворотній зв’язок” [8,36]. Поняття “мовленнєва ситуація” у науковій літературі трактується як сукупність умов реальної дійсності, необхідних для здійснення мовленнєвої діяльності, стимул до мовленнєвої дії [5,200]. В.А.Трунова називає мовленнєву ситуацію способом мотивації, прийомом вивчення матеріалу, умовою формування мовленнєвих умінь і навичок. Услід за науковцями вважаємо мовленнєву ситуацію передумовою мотивації, першоосновою для здійснення

писемної мовленнєвої діяльності засобами близькоспорідненої мови.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури та результати дослідного навчання свідчать про важливість креативного забезпечення процесу розвитку писемного зв'язного мовлення школярів засобами близькоспорідненої мови, яке досягається шляхом запровадження мотиваційних методів навчання, різноманітних за формою і змістом творчих завдань, мовленнєвих ситуацій відповідно до вікових та індивідуальних особливостей школярів. Слід зазначити, що дане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективним вважаємо питання щодо вивчення і подолання впливу негативних мотивів, що спричиняють труднощі в процесі опанування близькоспорідненим мовленням.

Література

1. Балл Г. “Мотив”: уточнение понятия // Психологический журнал. – 2004. - №4.- С.56-66.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студ. вищ. навч. закладів – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 576с.
3. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. – М., 1956.– С.50-267.
4. Гапонова С.В. Характерні риси уроку іноземної мови // Методика викладання іноземних мов. Науково-методичний збірник. Випуск 25. – К.: Ленвіт, 1996. – С.53-57.
5. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1991. – 223с.
6. Пелішенко О.С. Навчання письма в контексті комунікативного підходу в середній школі // Методика викладання іноземних мов. Науково-методичний збірник. Випуск 25. – К.: Ленвіт, 1996. – С.96-99.
7. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Абрис, 1997. - 416с.
8. Трунова В.А. Розвиток мовлення молодших школярів в умовах білінгвізму. – К.: Вища шк., 2001. – 98с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. Посібник для студ. вищ. пед. закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002.-528с.

10. Хорошковська О.Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання. - К.: УкрНДПСК, 1999. – 305с.

І.Ю.Серьозіна

ПСИХОЛОГО - ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "САМОКОНТРОЛЬ" УЧНІВ

В статье анализируются различные подходы к определению сущности понятия "самоконтроль".

Different approaches to determination of essence of the concept "self-control" are analysed in the article.

На сучасному етапі відродження національної школи в Україні надзвичайно актуальним є пошук шляхів створення сприятливих умов для розвитку потенційних творчих можливостей кожного учня та самореалізації його особистості у навчально-виховному процесі.

Отже, пріоритетним напрямком діяльності загальноосвітнього закладу повинна стати така організація навчально-пізнавального процесу, яка б давала змогу учням не тільки сприймати і засвоювати основи різноманітних наук, але й стимулювала б формування творчої особистості, зданої до самостійного мислення, до саморозвитку та самовиховання. Тут доречно цікава думка великого філософа і науковця Б. Паскаля, котрий вважав, що учень не є посудина, яку треба наповнити, а факел, який необхідно запалити. Тобто творчий талановитий вчитель повинен "запалити" у школярів цей потяг до постійного самовдосконалення.

Ці ідеї значною мірою знайшли відображення у важливих нормативно-законодавчих документах: Національній доктрині розвитку освіти України, Державній програмі "Вчитель" тощо.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі дослідження свідчить про те, що мають місце різноманітні підходи до визначення сутності поняття "самоконтроль". Тому на сучасному етапі проблема самоконтролю усе більше стає предметом психологічних і педагогічних досліджень. На нашу думку, це обумовлено тим, що самоконтроль - один з